

УДК 37.013 “1920-1939”(477.87)

Олена Яцина

ВИМОГИ ДО ВЧИТЕЛІВ–ПРОСВІТЯН ЗАКАРПАТТЯ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ Б. СТУПАРИКА

У статті висвітлено питання щодо професійних якостей вчителя як суб'єкта формування освітнього простору на Закарпатті (20 - 30-х рр. ХХ ст.)

Ключові слова: вчителі-просвітяни, Закарпаття, Б. Ступарик.

Питання відродження та розвитку національної системи освіти є одним із головних в педагогічній науці. Державною програмою “Освіта” (Україна ХХІ століття) визначена національна спрямованість освіти, суть якої – органічне поєднання з національною історією та народними традиціями, у збереженні та збагаченні української культури, визнанні освіти важливим інструментом розвитку і гармонізації суспільних відносин [5].

У зв'язку із цим цікавим є досвід організації навчання та виховання української молоді у 20-30-х рр. ХХ ст. на Закарпатті. Особливістю його було те, що в краї, яке на правах автономії увійшло до складу Чехословаччини, народним шкільництвом опікувались культурно-освітнє товариство “Просвіта” (перша у Закарпатті на початку 20-х рр. ХХ ст. громадська організація українського спрямування), за ініціативи якого національно свідомі вчителі об'єднувались в організації: Педагогічне товариство Підкарпатської Русі, Учительська Громада, Жіночий Союз та ін., які спрямовували свою діяльність на вирішення національних питань, зокрема освітянських.

Не можна не погодитись з думкою Т. Завгородньої, що суспільно-політичні зміни та соціально-економічні умови обумовлюють такі процеси в українській школі, як уточнення у визначенні мети і завдань школи, оновлення змісту освіти та ін. [6, с. 97]. За таких обставин українським вчителям-практикам підкарпатського краю, так само як і Галичини, “було притаманне почуття суспільного обов'язку, висока національна свідомість, самовідданість і самопожертва ” [4, с. 23]. Ідея національного виховання, як справедливо стверджує Т. Завгородня, “вирішувалася через призму тих завдань і прагнень, які відповідали віковичним сподіванням українського народу на відновлення і розбудову власної незалежної і соборної держави” [6, с. 86].

Б. Ступарик підкреслював, що національне виховання й навчання в школі “має бути зв'язано з наукою про людину й громадянство, головне про... українську людину й українське громадянство, а вивчення предметів українознавства має зосереджуватися довкола своєї програмової вісі – українського народу і його культури” [14, с. 106]. У зв'язку зі сказаним, розглянемо проблему професійних якостей вчителя як суб'єкта формування освітнього простору на Закарпатті в 20-30-х рр. ХХ ст. Як засвідчує аналіз виступів, статей у часописах “Учитель”, “Наша Школа”,

“Підкарпатська Русь” тощо, авторами яких були освітяни Ф. Агій, А. Алиськевич, А. Волошин, А. Полянський та інші, предметом обговорення була особистість вчителя, його роль у вирішенні питань національної освіти та виховання на Закарпатті. Наприклад, Ф. Агій (автор статей “Школьна реформа”, “Національне виховання”, “Потреба нової школи”) стверджував: “Національне виховання у кожного народу є дуже важним питанням, бо через нього хоче народ задержати свою індивідуальність і через нього хоче народ удосконалити і упорядкувати своє життя. На Підкарпатській Русі для Русинів національне виховання має принести народне відродження, що вже більшість із європейських Отже, “народне відродження” закарпатців залежало від праці вчителя, результатом якої, має бути “щирість до родини та до народності й відданість державі [1, с. 89]. Ф. Агій наполягав, що національне виховання не формується на порожніх фразах і гаслах, на порожніх чуттях і недисциплінованих афектах, а ґрунтується на вихованні волі, постійній, розумній і продуманій праці на благо народу. При цьому лише знання народної мови та історії недостатньо [1, с. 90]. Він наголошував, що виховати людину, сформувати її гідність можливо тільки у єдності розширення знань, включення у різні види суспільної діяльності, постійного напруження волі та почуттів, які мають здійснюватися цілеспрямовано та послідовно.

Вчитель не повинен стояти на одному місці. Його завдання і обов’язки, як визначав О. Маркуш, “пороздивитися, що нового в світі, зрівняти свої досвіди з досвідами других і не остатися на одному місці, але поступати з другими рівно – наперед” [10, с. 129]. А. Алиськевич, А. Полянський, продовжуючи думку колеги, стверджували, що від освіти вчителя залежить освіта народу: “Од учителя сучасна доба потребує всестороннє образование. ...Образований народ порозуміє интерес державы и буде працювати в том напрямь, в яком видить безпеку своєй державы морально и матеріяльно” [13, с. 193]. Отже, просвітяни наполягали, що в освітній праці треба “...вчитися від культурних сусідів, опираючись на їх фахову підготовку й авторитет. “Учитель, – писав І. Крайник, – то вечний школяр. Нам треба все йти вперед и все читати. ...мы мусиме читати писаня (твори) педагогов, всех народов” [8, с. 87]. Головною вимогою було підвищення кваліфікації вчителів, вивчення ними досвіду західноєвропейських і вітчизняних педагогів, самоосвіта.

Завдання вчителя міжвоєнної доби – на кожному уроці підносити національну свідомість учнівської молоді, використовуючи при цьому “матеріали народного характеру”, які має кожен народ. Ф. Агій стверджував, що в цей період необхідні народні працівники, які той матеріал збирали би та систематизували для користування у навчально-виховній роботі. Вчитель разом із дітьми мусить виявляти ініціативу у виготовленні матеріалів про рідний край, за яким “не треба далеко ходити,

народний побут местного села має много таких речей, які суть загальні для цілого народа [1, с. 119].

Як слушно зауважував Б. Ступарик, при вивченні навчальних предметів вчитель мав орієнтуватися “на розвиток у дітей прагнення до організованого державного життя. На прикладі історії з минулого й сучасного дитина повинна була усвідомити, що кожен народ у світі не досягне поза державою вищого розквіту, не сповнить своїх остаточних завдань” [14, с. 106]. Так само вважала й М. Божук, коли звертала увагу вчителів історії та географії, на те, що “Історія має бути красним полем, що впливає виховуючо, додає розгляду, виобразування, та опору до ширшої діяльності” [3, с. 65]. Отже, вчитель, покладаючись на природну активність дітей та їхнє бажання особистісної участі в історичних подіях, спираючись на переживання своїх вихованців, мав поєднувати їх зі знаннями, щоб закріпити в дітях любов до свого рідного, а разом із тим і повагу до чужого. Завдання вчителів полягало у пошуках таких методів і форм навчання та виховання, які би зміцнили традиції минувшини та реальності, результатом такого симбіозу має бути національно свідомий громадянин України.

Враховуючи особливості культурно-історичного розвитку Підкарпатської Русі, вчителі-практики акцентували, “щоб ми могли національно виховувати, мусить бути и наша національність незвичайно сильна, щоби помимо всех ворожих зусиль, прорыву артерій нашего життя, все вицвітав и яснів перед народом його національний дух, не лиш в мріях и тугах до лучшої будучини, але и в реальної праці для неї!” [2, с. 121]. На особливу роль вчителя в процесі створення народного шкільництва вказували чимало просвітян міжвоєнної доби: Ф. Агій, А. Волошин, І. Крайник, О. Маркуш, С. Русова та ін. “Учитель, – наполягав О. Маркуш, – має знати, а добре знати его село, має знати кожного родича, котрий одтіговав бы ся дати свою дитину до школы, має уміти проговорити до него и наговорити его, абы не одобрав од своєї дитини того скарбу, якого розділює наша школа” [11, с. 8]. Ознакою часу було також вміння вчителя переконати батьків у необхідності навчання дітей та й самих батьків. У своїй педагогічній діяльності О. Маркуш багато уваги приділяв громадянській відповідальності працівників освіти перед майбутнім народу. Він вказував, що сумлінний і свідомий вчитель не буде спокійно чекати, коли уряд видасть указ про обов’язкову початкову освіту, а сам буде сприяти цьому процесу. Як активіст “Просвіти” О. Маркуш був упевнений в тому, що народ Підкарпатської Русі переживає часи народного відродження. Аби це відродження йшло добрим напрямком і в швидкому темпі, потрібні щирі “робітники-водителі”, “невтомні будителі”. “Сими работниками-каменьярами, – писав він, – приготовляючими лучшего века має быти сільське учительство” [11, с. 13]. Разом із тим, О. Маркуш добре розумів, що будителем можна бути лише в тому випадку, коли

достатньо совісті і народної свідомості, тоді буде повна довіра народу, яка необхідна для кожного кроку вчительської праці. Вона прийде, коли народ побачить, що вчительство щиро і совісно працює заради добра народу, коли побачить, що учитель справді є народним вчителем, оскільки вчить і розмовляє на тій мові, якою розмовляє народ, довіра прийде, коли вчительство наблизиться до народу з любов'ю і порозумінням [11, с. 14].

Обов'язком народного учителя має бути налагодження співпраці з родинними учнів: "... если між родинним домом и школою буде тісний зв'язок и порозуміння, – зауважував В. Машкаринець, – то будьмо певні, що з дітей будуть честні люде, які будуть честовати и любити своїх родичів; будуть из них свідомі громадяне та свідомі горожане своєї держави" [12, с. 131]. Тої ж думки дотримувався й О. Маркуш, який стверджував, що треба намагатись, аби школа не була відірвана від родичів, від громади, щоб між вчителями і родичами, між школою і селом, був тісний контакт. Цього можна досягнути, влаштувавши сходи з родичами (батьківські збори – *О.Я.*), бесіди з дітьми, театральні вистави, шкільні заходи. Поділяючи положення О. Маркуша про необхідність подолання батьками недовіри до школи, невідкладних завдань учителя у справі залучення учнів до навчання, І. Кузьма у змісті концептуальних засад педагогіки міжвоєнного періоду виокремив ідею педагогіки співпраці: "...хто любить дитину и уміє знизитися к души дитинської, не жаліє труду и часу для побороування всіх тяжкостей, тот всегда буде вынаходчиком новых, лекших способов, абы дітей забавно занимав и не буде только преподавателем и командантом, но истинным другом дитини" [9, 59]. Отже, вчитель повинен любити дітей, бути чуйним, терплячим і наполегливим. Педагогічний досвід вчителя, має бути спрямований на те, щоб допомогти дитині знайти своє місце в житті. Таким чином, практична діяльність вчителя ґрунтується на гуманному підході до учня, який забезпечує виховання впевненої в собі особистості, свідомої у обов'язках по відношенню до оточення.

Закономірно, що процес реформування шкільництва Закарпаття в 1920-1930-х рр. просвітники пов'язували з діяльністю вчителя, визначенні його статусу та ролі у вирішенні освітніх завдань. Наприклад, Ф. Агій, М. Божук, І. Крайник та О. Маркуш були єдині в поглядах на те, що вчитель має захопити учнів процесом пізнання, виробити в них надалі потребу самостійно поглиблювати знання, знаходити їм практичне використання. Але відбутися це могло тільки завдяки творчій праці вчителя, який вмів підбирає методи і засоби навчання, а сам є особистістю. Він наголошував, що учитель повинен відігравати вирішальну роль в результативності навчальної діяльності учнів. Як педагог-практик І. Крайник визначив умови, за яких зростає інтерес учнів до навчання. "Наука єсть интересною, або наукою діти интересуются тогда, 1) коли учитель зацікавить дітей казкою, пісню або забавою; 2)

коли учитель по перечитанню многих метод, руководств приготовиться до лекції так, що сама лекція єсть для дітей интересною; 3) коли учитель при науці употребляє такі учебні средства, котрі дітям дуже любляться (красні образы и пр.)" [7, с. 63]. Взагалі, за твердженнями І. Крайника, який поділяв погляди А. Волошина, навчання в школі має бути мистецтвом, а учитель – художником. "Не механізм, не войскова дисципліна, але приємність, краса, чувство и оживлене мають поднести нашу працю до искусства", – писав І. Крайник [7, с. 67]. Вчитель має володіти знаннями з педагогіки та психології й вільно, з почуттям радості прямувати до цілі, котра визначена для народної школи з урахуванням суспільно-історичного та культурно-освітнього розвитку Закарпаття 20-30-х рр. ХХ ст.

Таким чином, щоб стати справжнім учителем-художником, треба вибирати шляхи постійного професійного самовдосконалення і відповідати суспільним вимогам: розуміти психологічні особливості дитини, сприймати її як особистість; вільно володіти засобами, формами, методами навчання та виховання; сумлінно, самовіддано працювати на піві шкільництва; займати активну громадянську позицію в житті, вміти відстоювати свої переконання; виявляти приклади моральної поведінки; бути творчою особистістю, здатною повести за собою учнів.

1. Агій Ф. Національне виховання // Учитель. – Рочник XI, число 3-4, 1930. – С. 29-80.
2. Божук М. Історія і географія в школі // Учитель. – Рочник XIII, число 2, 1931. – С. 64-65.
3. Божук М. Національне виховання і наша школа // Учитель. – Рочник XI, число 7-10, 1930. – С. 113-124.
4. Герцюк Д. Учительський рух на західноукраїнських землях (др. пол. XIX – поч. XX ст.): Автореф. дис. канд. нед. наук. 13.00.01.). Київськ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1996. – 23 с.
5. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття). – К.: Райдуга, 1994. – 60 с.
6. Завгородня Т. Теорія і практика навчання в Галичині (1919-1939 роки). – Івано-Франківськ, 2007. – 392 с.
7. Крайник І. Нові напрями // Учитель. – Рочник УІ, число 3-4, 1925. – С. 63-69.
8. Крайник І. Нові дороги в педагогіці // Учитель. – Рочник II, число 6, 1925. – С. 81-96.
9. Кузьма І. Вислідки драматизації // Учитель. – Рочник УІ, число 3-4, 1925. – С. 49-96.
10. Маркуш О. Читання-писання в елементарній класі // Учитель. – Рочник УІ, число 7, 1925. – С. 129-176.
11. Маркуш О. Наш биланс // Учитель. – Рочник XI, число 1-2, 1930. – С. 1-27.
12. Машкаринець В. Школа як продовження виховання родинного дому // Учитель. – Рочник XII, число 7-8, 1931. – С. 113-214.
13. Полянський О. Реформа учительського образования // Учитель. – Рочник УІІ, число 7-10, 1926. – С. 193-197.
14. Ступарик Б., Моцак В. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772-1939). – Коломия: Вік, 1995. – 173 с.
15. Учитель. – 15 апреля 1921. Рочник II, число 4. – С. 50.

The article highlights the problem of professional qualities of a teacher being the subject of educational space formation in Transcarpathian region (20-30 years of XX century)

Key words: teachers-enlighteners, Transcarpathian region, B.Stuparyk.